

Suomi on nähtävä kokonaisuutena

Hannu Katajamäki, VTT, aluetieteen professori (emeritus), Filosofinen tiedekunta, Vaasan yliopisto

Jako maaseutuihin ja kaupunkeihin on Suomessa erittäin keinotekoista, sillä aluerakenteemme perustana ovat pienet paikkakunnat, joita lähempää tarkasteltuna on varsin vaikea nimetä erityisesti kaupungeiksi tai maaseuduiksi. Suomea olisikin viisasta ja kansalaisten näkökulmasta oikeudenmukaista kehittää pienten paikallisyhteisöjen maana ja unohtaa maantieteelliseen todellisuuteemme huonosti sopiva ajatus metropoleista ja huippuyksiköistä.

Yksi ideologia on ylitse muiden

Suomen taloudellisen, poliittisen, tieteellisen ja tiedonvälityksen eliitin tajuntoihin on iskostunut vahva usko suuruuden ideologiaan. Palvelut on keskitettävä suuryksiköihin, kilpailutuksen on karsittava pienet ja tehottomat yritykset, pienet yliopistot ovat arveluttavia, sillä ne eivät ole ”huippuyliopistoja”, pienet paikkakunnat eivät voi menestyä, vaan ainostaan metropolit. Keskustelu suuruuden ideologian sanelemien ratkaisujen vaikutuksista maan eri osissa asuvien kansalaisten kannalta ohitetaan. Puhuminen paikallisuudesta ja hajautetuista ratkaisuista leimataan jälkijättöiseksi ja edistyksen vastaiseksi.

Suomea rakennetaan muualta suoraan kopioitujen kehittämisideoiden varassa olettaen, että maamme on samanlainen tiheän keskusverkon ja suuren asukasmäärän maa kuin Keski-Euroopan ydin tai Pohjois-Amerikan metropolialueet. Todellisuudessa Suomi on pienten keskusten ja suuren maaseudun maa.

Aluekehityksen valtapuhunnasta, *hegemonisesta diskurssista*, välittyy vakaumus kilpailukyvyyn syntymisestä keskusten kautta. Maaseudut ovat keskuksille alisteisia resurssi- ja pistäytymisalueita. Valovoimaisten innovaatioympäristöjen oletetaan sijoittuvan suurimmille kaupunkiseuduille. Jotta Suomi olisi tehokas ja

kilpailukykyinen, aluerakenteemme on oltava tiiviimpi, nykyistä harvempien ja suurempien keskusten ympärille rakentuva.

Enää ei arvioida olevan varaa perinteiseen aluepolitiikkaan, jonka avulla pyrittiin luomaan tasaveroisia mahdollisuuksia maan kaikille osille. Nyt on aluekehittäjäeliitin ideana vahvistaa vahvimpia alueita ja tarjota palveluminimejä vähäväkisille alueille. Vakaumuksena on, että Suomen globaali kilpailukyky voi kehittyä ainoastaan yhdellä ylivertaisella metropolialueella ja kehitysresurssien ohjaaminen sen ulkopuolelle syö Suomen globaalia kehityspotentiaalia. Lohdukseksi kyydistä pudonneille alueille ehdotetaan laadittavaksi tyylikkään taantumisen strategioita.

Tyylikkään taantumisen strategit pelaavat venäläistä rulettia Suomen kansallisella tulevaisuudella; halutessaan määritellä taantuvat alueet ja "takamaat" he saattavat rajoittaa ratkaisevalla tavalla juuri sellaisten paikallisyhteisöjen kulttuurisia ja taloudellisia reunaehtoja, joiden kautta olisi nousemassa uusi suomalainen sankaritarina. Mikä oikeuttaa ajattelemaan, että ainoastaan suurkaupunkiympäristöt luovat kilpailukykyä? Mihin logiikkaan perustuu ajatus siitä, että ainoastaan yhdenlaiset ympäristöt synnyttävät yksilöissä luovuuden prosesseja?

Eliitti on etäännyttänyt kansalaisten maantieteestä

Kreikkalainen filosofi Platon pohti jo ammuin tiedon olemusta. Tässä yhteydessä hän esitti luolavertauksen. Luolassa asuu ryhmä ihmisiä, jotka ovat olleet kahlittuja luolaansa koko ikänsä. Ainoa yhteys ulkomaailmaan on kapea suuaukko. Luolakansa on muodostanut käsityksensä ulkopuolisesta todellisuudesta suuaukosta välittyvän valonhäivän seinille muodostamien varjojen perusteella. Mutta onko luolakansa osannut tehdä oikeita tulkintoja saamansa tiedon perusteella?

Luolakansan kysymys liittyy yhteiskunnan päättäjiin, vallankäyttäjiin. Heihin, joita kutsutaan eliitiksi. Eliitti on taipuvainen luomaan todellisuudesta omia mielikuviaan ja pitämään niitä tosina. Esimerkiksi entisen Neuvostoliiton johtajat pitivät valtiotaan ylivertaisena. Vanhan anekdotin mukaan Lenin, Stalin ja Breznev olivat junamatkalla. Yllättäen raiteet päättyivät. Ongelmaan etsittiin ratkaisua, kunnes Breznev keksi: "Toverit, vedetään verhot eteen, huojutellaan vartaloitamme ja uskotellaan, että matka jatkuu."

Kotoisen kehittäjäeliittimme keskustelunavaukset Suomen kohtalonkysymyksistä sopivat myös luolavertaukseen. Meidänkin eliittimme elää luolassaan strategioineen, visioineen ja innovaatiojärjestelmineen. Esitysgrafiikat värisyttävät kuvia, joiden tulkitaan edellyttävän tiivistyvää aluerakennetta, kansalaisten peruspalvelujen keskittämistä suuryksiköihin sekä yliopistojen, ammattikorkeakoulujen, lukioiden ja peruskoulujen karsimista, sivistyksen suitsimista. Tavoitteena on yhteiskunnan tehokas trimmaaminen sekä sellaisten päätöksentekojärjestelmien kehittäminen, jotka ovat maksimaalisen herkkäkorvaisia talouden vaatimuksille.

Maantieteilijänä olen huolissani kehittäjäeliittimme tavasta hahmottaa Suomen alueellista todellisuutta. Eliitti käyttää Suomen sisäisessä kaukoliikenteessä lentokonetta ja sukkuloi kolmiossa Helsinki-Turku-Tampere junan ekstraluokassa tai yksityisautolla. Eliitille on syntynyt mielikuva kompaktista ja tiheäänasutusta maasta, jonka kaikki arjen etapit ovat saavutettavissa helposti. Siinä luolassa eliitti elää ja uskoo, luultavasti vilpittömästi, että semmoinen on koko Suomen todellisuus.

Vieraantumisen erityisesti maaseudun asukkaiden arkea jäsentävistä liikkumisen tosiasioista on häivyttänyt eliitin tajunnasta perustavanlaatuisen tiedon: maamme on suuren pinta-alan, vähäisen ja hajallaan asuvan väestön sekä pienten kaupunkien ja paikallisyhteisöjen maa. Eliitin maantiede on tyystin toinen kuin kansalaisten maantiede.

Kansalaisten arjen maantiede häiriintyy, kun hallintoyksiköitä venytetään eliitin maantieteen vaatimusten mukaisiksi. Vaikka kaupunkiseutuja kuinka pullistetaan, Suomesta ei saada suurkaupunkiyhteiskuntaa. Sen sijaan on syntymässä kansalaisia nöyryyttävä ja paikallisyhteisöjä orpoonnuttava valtio, jossa arki on erityisesti maaseudulla yhä hankalampaa. Mekaaninen väestöpohja-ajattelu ja keskittämisen henki eivät ole vastauksia Suomen palvelujen organisoimisen kohtalonkysymyksiin, koska ne eivät ota huomioon Suomen maantiedettä, varsinkaan maaseudun etäisyyksiä.

Kansalaisten hyvä elämä ja onni edellyttävät arjen sujuvuuden ensisijaisuuden tunnustamista ja takaamista. Hyvä arki, hallinnan tunne sekä ennustettava elämä ovat mahtavia innovaattoreita ja onnellisuuden lähteitä. Kansakunnan paras ei toteudu, jos yhteiskunnan alueellista organisoitumista koskeva päätöksenteko irrotetaan

kansalaisten maantieteestä ja edistykseksi tulkitaan ylhäältä ohjattu hyvän elämän periaatteita kunnioittamaton ja onnen edellyksiä tallova itsetarkoituksellinen pakkouudistaminen. Kehittäjäeliitin on aika tulla ulos luolastaan ja katsoa, minkälaisessa maassa me todellisuudessa elämme

Ekologia maaseudun alasajon välineenä

Yhdyskuntarakenteiden ”eheyttämisen” nimissä on vaikeutettu maaseudulla asumista. Ei oivalleta, että kaavoitukselliset periaatteet eivät voi olla samoja maaseudun väljyydessä ja kaupunkien tiiviydessä. Suomessa olisi käsitettävä, että kestävä kehityksen mukainen asuminen on mahdollista kunkin yhdyskunnan omista maantieteellisistä lähtökohdista.

Suomessa on kritiikittömästi omaksuttu käsitys, että ainoastaan yhdenlainen, mahdollisimman tiivis ja urbaani yhdyskuntatyyppi voi olla ”ekologinen”. Tarkastelussa on täysin ohitettu esimerkiksi elämäntapa sekä yhdyskunnan mahdollisuudet tuottaa elintarvikkeensa, sähkönsä ja lämpönsä paikallisesti. Ekologiasta on tullut ideologinen väline niille tahoille, jotka haluavat nähdä maaseudun supistuvan mahdollisimman vähäiseksi osaksi suomalaista yhteiskuntaa ja jotka haluavat edistää Suomen maantieteellisiin realiteetteihin huonosti sopivaa metropolivaltioidea.

Suomalaisen yhteiskunnan luonnetesti

Tutkimusten mukaan alueellinen keskittyminen jatkuu. Erityisen vakavalta näyttää Itä- ja Pohjois-Suomen maaseutualueiden tulevaisuus: työpaikat vähenevät, nuoret muuttavat pois, eläkeläisten osuus väestöstä lisääntyy ja julkisen talouden ahdinko syvenee.

Olisikin aika tehdä johtopäätöksiä. Kuinka pitkälle harvaan asutun maaseudun väestön palvelujen ja arjen turvallisuuden annetaan rapautua ennen kuin asiaan puututaan? Laajat alueet Itä- ja Pohjois-Suomessa edellyttävät erityistoimia. Hallinnon keskittäminen jäytää entistä vakavammin vanhenevan väestön arjen perustaa. Epävarmat ja kömpelöt tietotekniset ratkaisut sekä heppoiset monipalvelupisteet eivät riitä korvaamaan palvelujen kuoriutumista ja paikallisyhteisöjen orpoontumisesta seuraavaa epävarmuutta.

Harvaan asutun maaseudun hyvinvointipalveluiden takaamisesta vanhenevalle väestölle on tulossa yksi suomalaisen yhteiskunnan luonnetesti. Mikäli maaseutualueiden asukkaille käännetään selkä, uskotaan kovakalloisesti palvelujen keskittämiseen ja sysätään vanheneva väestö digitalisaation armoille, on se osoitus suomalaisen yhteiskunnan yhden itsestäänselvänä pidetyn perustan – oikeudenmukaisuuden – pettämisestä.

Unelma uudesta maaseudusta

Tarvitaan maaseudun toivon näkymä, jaettu unelma. Se on visio kahdenkymmenen vuoden päässä olevasta uudesta maaseudusta, jonka perustana ovat ihmiset, heidän osaamisensa ja siitä sikiävä kilpailukyky. Tätä ihmisten uutta maaseutua kutsun monimuotoisten toimintojen mosaiikiksi.

Uudella maaseudulla on suuria ja erikoistuneita maatiloja. Niiden tuotantovolyymit ovat mittavia. Alihankintojen kautta suurtilat synnyttävät ympärilleen uudenlaista työllisyyttä. Niillä on myös nykyistä enemmän kiinteässä työsuhteessa olevia pysyviä työntekijöitä. Modernisoituva maatilayrittäjyys on synnyttänyt uudenlaisia maaseutuammatteja, joissa tietotekniikan soveltamisella on tärkeä sijansa.

Sitkeiden kehittämistoimien kautta on syntynyt myös monitoimisuuteen perustuvia työvaltaisia pientiloja. Ne ovat löytäneet suuruuden markkinoilta kapeita katveita, joissa ne menestyvät markkinaosaamisella, tuotekehityksellä, joustavalla tuotannolla ja pienillä volyymeilla.

Pienyritykset muodostavat yhteistyöhön perustuvia paikallisia ja maakunnallisia arvoketjuja. Niitä kutsutaan mikroklustereiksi. Yritykset ovat paikallisia, mutta markkinat ovat paikallisten lisäksi kansallisia ja kansainvälisiä. Mikroklustereita on syntynyt esimerkiksi pienteollisuuteen, hoivapalveluihin ja matkailuun. Tärkeitä ovat myös bioenergian tuotantoon erikoistuneet arvoketjut, jotka käyttävät raaka-aineenaan puuta, orgaanista jätettä, maalämpöä, aurinkoa, tuulta ja peltoenergiakasveja. Energiantuotannon mikroverkot ovat keskeinen osa maaseudun energiahuoltoa; samalla niihin liittyvästä osaamisesta on tullut tärkeä vientisektori. Lähiruuun markkinat ovat laajentuneet.

Uudella maaseudulla on yhä enemmän ihmisiä, jotka asuvat osan vuodesta maaseudulla ja osan kaupungissa. Useimmat kesämökit on muutettu talviasuttaviksi kakkosasunnoiksi. Tyhjillään olevia maaseutukiinteistöjä on kunnostettu. Ne on myyty tai vuokrattu asunnoiksi; on myös perustettu uusia joustavaan asumiseen perustuvia lomaosakeketjuja. Maaseudulla osan aikaa viettävien asukkaiden kysynnän varaan on syntynyt remontteihin, pihanhoitoon, teiden auraukseen ja kodinhoitoon erikoistuneita yrityksiä.

Taiteen, tieteen ja käsityön elämäntapa-ammattit kukoistavat uuden maaseudun kylissä. Maaseutuyhteisöjä luonnehtivat erilaiset etätyöjärjestelyt, joiden ansiosta päivittäinen työmatkaliikenne maaseudulta keskuksiin on oleellisesti vähentynyt. Monimuotoisesti organisoidut palvelut huolehtivat kansalaisten hoivasta, mutta myös esimerkiksi ympäristönhoidosta ja paikallisteiden kunnosta. Viisaalla markkinaohjauksella on estetty ylikansallisten hoivatehtaiden monopolit sekä turvattu kansalaisjärjestöjen ja paikallisten yritysten oikeudenmukainen kohtelu kilpailutuksissa.

Viisas tietoyhteiskuntapolitiikka on pystynyt murtamaan suuriin yksiköihin keskittämisen välttämättömyyden, ja yhä useammat asiat hoidetaan kehittyneissä, laajakaistaverkkoihin perustuvissa tietoympäristöissä. Niiden luonteesta ei pysty vielä sanomaan mitään täsmällistä. Ajatusleikiksi kelvatkoon pohdinta siitä, mitä me tiesimme internetistä tai älykännyköiden ominaisuuksista vuonna 1990-luvun puolivälissä.

Uusien ja nykyisiä huomattavasti kehittyneempien tietoympäristöjen ansiosta oppimisen aika- ja paikkasidonnaisuus häviää. Maaseudun nuoret voivat opiskella kotiseudullaan yhä pidemmälle. Toisaalta työn joustavoituminen ja paikkasidonnaisuuden höllentyminen takaavat nykyistä huomattavasti monipuolisemmat mahdollisuudet asettua työskentelemään maaseudulle.

Uusi maaseutu edellyttää laajan maaseutupolitiikan vahvistumista. Sitä toteutetaan kansalaisten, valtionhallinnon, kansalaisjärjestöjen, maakuntien, kuntien, korkeakoulujen ja muiden asiantuntijaorganisaatioiden sekä yritysten välisenä yhteistyönä. Laajan maaseutupolitiikan tavoitteena on kansallinen välineistö, joka edistää maaseudun elinvoimaa EU:n muuttuvista rahoitussuhdanteista riippumatta.

Yksi oivallus on laajan maaseutupolitiikan syntymisessä ylitse muiden: maaseutu ei enää ole eturistiriitojen temmellyskenttä, vaan kaikkein yhteinen asia, suomalaisen hyvinvoinnin ja kilpailukyvyn keskeinen tekijä

Toivon maantieteen mahdollisuus

Keskittämisen ja suuruuden ihannoinnin vimmaisuudesta huolimatta toivo elää. Suomalaisissa paikallisyhteisöissä on edelleen vahva usko ja taito yhdessä tekemiseen. Joka kesä järjestetään ympäri maaseutua kymmeniä kesätapahtumia. Ne perustuvat vapaaehtoistyöhön, kotiseuturakkauteen ja tulevaisuudenuskoon.

Vielä on suomalaisella toivon maantieteellä mahdollisuus. Omavaraista ja vahvaa paikallisyhteisöjen Suomea ei ole vielä menetetty. Yhdestä olen huolissani: missä ovat puolueet ja poliitikot, jotka rohkenevat tehdä aidosti työtä paikallisuuden edellytysten säilymisen ja kehittymisen puolesta.